

Directoraat-generaal Klimaat
en Energie

Behandeld door
D.S.M. van de Kerkhof
T 070 759 8880
d.s.m.vandekerkhof@minezk.nl

Datum
18 sep. 2023
Kenmerk
DGKE / 36501075
Kopie aan

verslag

Omschrijving	Bestuurlijk Overleg PAWOZ
Voorzitter	Mariëlle Hetem
Vergaderdatum en -tijd	18 september 2023, 16.45 uur - 17.45 uur
Locatie	Digitaal
Aanwezig	Mariëlle Hetem (EZK), Theo Faber (Ameland), Eltjo Dijkhuis (Het Hogeland), Bert Koonstra (Noardeast-Fryslân), Sijbe Knol (prov. Fryslân), Johan Hamster (prov. Groningen), Linda Rose Santhagens (RWS), Ineke van Gent (Schiermonnikoog), Joris Engelen (TenneT), Werna Udding (Gasunie)
Afwezig	Herman Beerda (Waterschap Noorderzijlvest), Otto van der Galiën (Wetterskip Fryslân)

Bijlage(n)
PowerPoint slides

Agenda

1. Opening
2. Waar staan we nu in het proces?
3. PAWOZ inhoudelijke sporen
 - a. Trechtering routes
 - b. Tunnel
 - c. EDV
 - d. Gebiedsinvesteringen
4. Doorkijk naar komende maanden
5. Rondvraag en sluiting

1. Opening

Verslag

Mariëlle Hetem (EZK) opent de vergadering door zichzelf voor te stellen. Ook andere nieuwe bestuurders en deelnemers aan dit Bestuurlijk Overleg stellen zich voor. Mariëlle benoemt dat er op dit moment geen beslisstukken liggen, maar vandaag de bestuurders geïnformeerd worden over de Notitie Routeontwikkeling (NRO) deel 2. Hierin staan tussenconclusies; routes vallen af vanwege technische onhaalbaarheid of onvergunbaarheid.

2. Waar staan we nu in het proces?

Verslag

Imre Perenboom (EZK) neemt het woord en deelt een PowerPoint. De NRO deel 2 wordt nu afgerond, hierin zijn de routes uit de NRD technisch verder uitgewerkt. Begin oktober starten de effectenstudies op basis van de NRO deel 2. Begin december zijn de eerste resultaten van de effectenstudies beschikbaar. In december en januari worden de routes geoptimaliseerd, n.a.v. de resultaten van de effectenstudies. De optimalisaties worden wederom op effecten onderzocht. Dit resulteert in de (deelrapporten van) MER en IEA, welke in maart/april 2024 klaar zullen zijn. In de tweede helft van 2024 vindt de besluitvormingsfase plaats.

De minister voor Klimaat en Energie (MKE) heeft aangegeven dat het nu te vroeg is om een afweging te maken. De komende maanden wordt meer beslisinformatie verzameld. In januari 2024 en later in het voorjaar van 2024 wil de minister het gesprek aan gaan over de mogelijke routes en hoe we gezamenlijk als overheden vorm kunnen geven aan de invulling van het programma. Hierbij stelt Mariëlle Hetem (EZK) de vraag: wat is voor de bestuurders in dit BO nodig om dit soepel te laten verlopen in januari en het voorjaar?

Mariëlle Hetem (EZK) vult aan door te zeggen dat de gebiedsinvesteringen parallel lopen hieraan. De gebiedsinvesteringen betreffen geen compensatie. Vanuit natuurwetgeving is compensatie ook mogelijk.

Ineke van Gent (Schiermonnikoog) vraagt naar wat in het programma belangrijker wordt gevonden en hoe de voorkeur voor een route wordt bepaald. Is dit bijvoorbeeld geld, tijd of duurzaamheid? Hoe wordt deze afweging gemaakt? Daarnaast benoemt Ineke dat de bestuurders op tijd geïnformeerd willen worden, zodat zij nog invloed kunnen hebben op de besluitvorming. De participatie van regiobestuurders is belangrijk, ook met het oog op dat de minister begin 2024 langs wil komen.

Imre Perenboom (EZK) vertelt dat het besluitvormingsproces in beeld gebracht wordt. EZK stelt een startnotitie op, waarin beschreven wordt wie op welk moment in welke vorm betrokken wordt. Op dit moment ligt de focus nog op het in beeld brengen van de routemogelijkheden. Parallel hieraan werken we aan de startnotitie en het programma, waarin de uiteindelijke afweging wordt gedaan.

*Ineke van Gent (Schiermonnikoog) reageert door te zeggen dat PAWOZ is gestart **met het oog op 'alles in één keer goed'**. Duurzaamheid speelt hierin een belangrijke positie en moet ook als zodanig terugkomen in de startnotitie.*

Imre Perenboom (EZK) geeft aan dat we met het programma PAWOZ inderdaad werken hieraan, zodat in één keer inzicht is in wat wel en niet kan, ook richting de toekomst.

Eltjo Dijkhuis (Het Hogeland) benoemt dat de groep directe stakeholders kleiner is geworden, doordat er meer duidelijk is over de routes. Het is belangrijk zo snel mogelijk duidelijkheid te scheppen zodat de regio gericht acties kan ondernemen.

Mariëlle Hetem (EZK) geeft aan dat in de startnotitie een proces voorstel komt over de besluitvorming.

3. PAWOZ inhoudelijke sporen

a. Trechtering routes

Imre Perenboom (EZK) gaat aan de hand van de PowerPoint in op de trechtering van de routes. Enkele routes (rood weergegeven) vallen af vanwege onvergundbaarheid of technische onhaalbaarheid. De groene routes hebben op dit moment geen reden om af te vallen, en worden verder onderzocht. Op slide 7 staat per rode route kort uitgelegd wat de reden voor afvallen was. De redenering voor afvallen wordt in de NRO deel 2 uitgebreid behandeld.

Imre Perenboom (EZK) vertelt verder over de leidingroutes op land. In de NRD waren deze als brede, groene stroken ingetekend (slide 10). Toentertijd zouden de leidingroutes pas na 2031 verder onderzocht worden. Na afronding van de NRD werd Ten Noorden van de Wadden (TNW) aangewezen als demonstratieproject voor waterstof. Daarom worden de leidingroutes nu wel op hoger detailniveau uitgewerkt (slide 11).

Mariëlle Hetem (EZK) vult aan dat LNV de conclusies heeft getrokken over het wel of niet vergundbaar zijn van routes, zij zijn immers het bevoegde gezag.

Johan Hamster (Groningen) benadrukt dat het goed beargumenteren van het afvallen van routes erg belangrijk is. Hier kan geen twijfel over mogelijk zijn.

Imre Perenboom (EZK) geeft aan dat de uitgebreide argumentatie terugkomt in de NRO deel 2. Hier kijken vele partijen op mee, o.a. de Commissie m.e.r. en de Waddenacademie.

Ineke van Gent (Schiermonnikoog) geeft aan dat het ook belangrijk is te beargumenteren waarom je een route kiest. Alle consequenties moeten meegenomen worden. Er komen steeds verrassingen aan het licht, wat voor een lastige discussie zorgt.

Eltjo Dijkhuis (Het Hogeland) vertelt dat het proces richting de omgeving van belang is. De verschillende partijen, EZK en regiobestuurders, moeten van elkaar weten op welke manier en wanneer informatie naar buiten wordt gebracht.

Mariëlle Hetem (EZK) reageert hierop dat het Bestuurlijk Overleg wat we nu houden bedoeld is om dit met elkaar te bespreken. Pas na dit overleg gaan we naar buiten met informatie.

Ineke van Gent (Schiermonnikoog) benoemt dat het kennismaken van de plannen of het valideren van de plannen iets anders is. We nemen nu alleen kennis.

Mariëlle Hetem (EZK) legt uit dat we in een proces zitten met bestuurlijk stappen en keuzes. Op dit moment maken we geen keuze, maar leggen we uit waarom routes zijn afgevallen. Het doel is om met elkaar begrip te hebben van de reden van afvallen van routes.

*Ineke van Gent (Schiermonnikoog) vertelt dat er bijvoorbeeld verbazing is over de Europese regelgeving omtrent de 3GW en de tunnel. Het is belangrijk het complete plaatje te geven en aan te geven dat naast de 3GW er nog andere **risico's en nadelen zitten aan de tunnel. Dit moet uitgelegd worden.** Als op een later moment blijkt dat de tunnel geen optie is, dan ontstaat hier ongetwijfeld opwinding over.*

b. Tunnel

*Imre Perenboom (EZK) legt uit dat de afgelopen periode onderzoek is gedaan naar één tunnelbuis, waar alles in past. TenneT heeft aangegeven dat er maximaal 3GW in één keer mag uitvallen, om een black-out in Europa te voorkomen. Op korte termijn is er geen oplossing voor deze 3GW-eis. Daarom zoeken we nu naar **tunnelvarianten, bijvoorbeeld meerdere tunnelbuizen waarin de GW's worden verdeeld** en er per buis slechts 3GW of minder vervoerd wordt. De tunnel wordt dus verder onderzocht.*

Mariëlle Hetem (EZK) benoemt dat het vervelend is om verrast te worden, maar dat dit soms gebeurt wanneer er nog onderzocht wordt. Terugkijkend hadden we de 3GW-eis eerder moeten vlaggen als probleem. Dit is nu ongemakkelijk.

Ineke van Gent (Schiermonnikoog) geeft aan te begrijpen dat er tijdens een onderzoek technische problematiek naar voren kan komen. Echter, is de 3GW-eis wel pijnlijk, omdat dit uit eerder bekende Europese regelgeving voortkomt. Dit is in de communicatie richting de omgeving lastig uit te leggen. Het is belangrijk dit soort problematiek eerder met elkaar te bespreken.

Eltjo Dijkhuis (Het Hogeland) geeft aan dat het met geloofwaardigheid te maken heeft. De tunnel wordt nu verder onderzocht, maar welke randvoorwaarden zitten hier nog aan? Hier willen de bestuurders graag inzicht in.

Mariëlle Hetem (EZK) stelt voor een factsheet op te stellen waarmee duidelijk wordt waarom het eerste concept niet doorgaat en welke varianten nu onderzocht worden, inclusief de randvoorwaarden.

*Joris Engelen (TenneT) vult aan: sinds het begin van 2023 hebben we gekeken **naar de één tunnelbuisvariant met een 'can do' mentaliteit.** Hierin is ook de 3GW-eis meegenomen, waarbij we onszelf uitdaagden om hier een oplossing voor te*

vinden. Dat kost tijd. Nu hebben we geconcludeerd dat het echt niet mogelijk is om één tunnelbuis te hanteren én te voldoen aan de 3GW-eis. Daarnaast is de één tunnelbuisvariant ook afgefallen om andere redenen, bijvoorbeeld kortsluiting. Nu bekijken we andere varianten van de tunnel.

*Mariëlle Hetem (EZK) zegt dat binnen PAWOZ gezocht wordt naar een oplossing die in één keer goed is. Hierbij kijken we ook naar de uitvoerbaarheid en binnen welke termijn. De 3GW-wetgeving verandert niet, bij uitval van zoveel elektriciteit blijven de effecten groot voor heel Europa. We hebben gekeken naar de consequenties van uitval en of deze mitigeerbaar zijn. Dit hebben we nu goed op papier. **We kijken nu verder naar een 'ground braking' oplossing, dat geeft ook ongemak. De tunnel blijft enorm ingewikkeld, dat moeten we niet vergeten.***

Imre Perenboom (EZK) vervolgt a.d.h.v. de PowerPoint (slide 20) met het intrede- en uittredepunt van de tunnel: deze worden meegenomen in de effectenstudies. Voor het intredepunt op land kijken we a.d.h.v. enkele uitgangspunten naar drie zoekgebieden.

Ineke van Gent (Schiermonnikoog) geeft aan geschrokken te zijn van de varianten. De effecten hiervan moeten helder zijn om een afweging te kunnen maken. Meerdere tunnelbuizen incl. investeringen heeft misschien zoveel impact dat je liever een andere route kiest.

Johan Hamster (Groningen) benoemt dat PAWOZ er nu alles aan doet om alles te onderzoeken en alle effecten in beeld te brengen. Hij moedigt aan dit te blijven doen.

Eltjo Dijkhuis (Het Hogeland) geeft aan dat het belangrijk is de randvoorwaarden helder te hebben wanneer dit naar buiten wordt gebracht.

Mariëlle Hetem (EZK) antwoordt dat er nu vooruit wordt gekeken naar de toekomst. Eind december/begin januari is er een eerste beeld van de effecten van de routes. De effecten van de tunnel zullen nog meer op hoofdlijnen zijn. Om een goede afweging te maken is het detailniveau voor alle routes idealiter hetzelfde. In januari wordt bekeken welke afwegingen gemaakt kunnen worden met de informatie die op dat moment beschikbaar is.

c. EDV

Imre Perenboom (EZK) vertelt dat voor de routes door het EDV-gebied een Duitse vergunning nodig is. We willen het multifunctioneel ruimtegebruik samen met Duitsland onderzoeken. Wij spannen ons in om dit onderzoek op te starten, maar krijgen tot op heden geen medewerking van Duitsland. Daarom hebben we nu geëscaleerd naar de minister. Op korte termijn spreekt minister-president Rutte met bondskanselier Scholz, tijdens dit gesprek zal deze kwestie besproken worden.

Mariëlle Hetem (EZK) vult aan door te zeggen dat de scheepvaartvergunningen door een andere autoriteit worden verleend dan de BMWK. Daarom is ook afgesproken dat de minister van Infrastructuur en Waterstaat Harbers belt met zijn Duitse collega.

Ineke van Gent (Schiermonnikoog) informeert naar de reden dat Duitsland geen vergunning af wil geven.

Imre Perenboom (EZK) antwoordt door te zeggen dat de route door de vaargeul loopt, welke wordt gebruikt om naar de Duitse haven te komen. De Duitse autoriteit die over de vergunning gaat, heeft de opdracht de haven bereikbaar te houden en doet dit door andere activiteiten zoveel mogelijk te beperken, zodat ze geen risico kunnen vormen.

Mariëlle Hetem (EZK) vult aan door te zeggen dat de gesprekken met Duitsland over de Energietransitie heel goed gaan. Echter benoemt Duitsland dat de vaargeul niet per se gebruikt hoeft te worden, als je ook door de Waddenzee kan. Verder staat het Waddengebied onder druk, refererend naar de Unescostatus die het Waddengebied zou kunnen verliezen. Dit argument kan gebruikt worden om de afweging tussen het belang van de scheepvaart vs. het Waddengebied aan te kaarten. In principe hebben de Duitsers een constructieve houding, maar het is weerbarstig. Als de regiobestuurders de komende tijd contacten hebben met Duitse partijen, dan is het goed afstemming te zoeken met elkaar en EZK over woordvoering zodat de lobby richting Duitsland het meest effectief is.

d. Gebiedsinvesteringen

*Geziena Oenema (RVO) neemt het woord over de gebiedsinvesteringen. A.d.h.v. de slides vertelt ze dat de gebiedsinvesteringen worden verdeeld over twee tranches: de eerste tranche bevat 50 miljoen euro voor Noord-Nederland en loopt tot 2026. De eerste tranche wordt gefinancierd uit het Nederlandse Herstel- en veerkrachtplan, wat komt uit fondsen van de EU. De deadline om aanspraak te maken op dit geld is in 2024, daarom maken we nu vaart met de invulling van de eerste tranche. Met de provincie Groningen, provincie Fryslân en gemeente Het Hogeland worden gesprekken gevoerd over een eerste inventarisatie van **programma's en projecten** voor de regioplannen. Het uitgangspunt is dat daar waar de lasten zijn, ook de lusten zullen zijn. PAWOZ loopt echter achter op de gebiedsinvesteringen. Naarmate er meer bekend wordt binnen PAWOZ, wordt dit direct meegenomen in de gebiedsafbakening. Parallel inventariseren we welke **projecten en programma's mogelijk zijn**.*

Eltjo Dijkhuis (Het Hogeland) vult aan door te zeggen dat Het Hogeland veel in beeld komt bij de routes. De Eemshaven floreert internationaal, terwijl de dorpen hieromheen dit niet terugzien. Op dit moment willen we hier op verschillende manieren mee aan de slag. Voor een deel koppelen we dit aan andere ontwikkelingen in Groningen, maar een groot deel komt terug in Het Hogeland.

Middels het regioplan creëren we een eerste doorkijk hiervoor. Het Hogeland zal in ieder geval een grote aanvraag indienen.

Ineke van Gent (Schiermonnikoog) geeft aan dat er eerder is gesproken over investeringen en compensatie: er moet geld overblijven voor gebieden waarbij pas later bekend wordt wat de impact zal zijn. Er is behoefte aan een overzicht van de beschikbare middelen en waar deze geïnvesteerd kunnen worden. Dit geldt voor het hele Waddengebied. Het is onbekend waar toekomstige tracés zullen lopen, maar hier moeten we wel rekening mee houden. Het is nu ingewikkeld dat dit door elkaar heen loopt. Er is behoefte aan helderheid over wat op welk moment gaat spelen. Dit ook namens de provincie en andere betrokken gemeenten.

Bert Koonstra (Noardeast-Fryslân) geeft aan nu dat er nu een scheiding ontstaat in de financiële zekerheid. Eind 2023 is er meer duidelijkheid over de effecten, maar we kunnen richting de omgeving nog geen investeringen beloven. Dit is lastig wat betreft draagvlak.

*Johan Hamster (Groningen) vult aan door te zeggen dat er bestuurlijke besluitvorming nodig is zodra meer bekend is over de routes. Daarna kan pas een besluit worden genomen over de investeringen. Johan geeft aan het ongemak van Ineke en Bert te begrijpen. Het is belangrijk de investeringen open te houden voor **het geval de tracés door andere regio's lopen. Toch is het wijs om het proces nu** door te zetten. Het Hogeland wordt in ieder geval belast, hier kun je mee starten, terwijl je voor andere gebieden financiële ruimte overhoudt.*

*Mariëlle Hetem (EZK) benoemt dat er zoveel mogelijk ruimte wordt gegeven aan de regio wat betreft de investeringen. Tot januari 2024 willen we projecten en **programma's inventariseren, zodat we** beslisinformatie op tafel hebben. Dit wordt vervolgens meegenomen in de besluitvorming binnen PAWOZ.*

*Ineke van Gent (Schiermonnikoog) geeft aan dat er in zijn totaliteit naar het Waddengebied gekeken moet worden. Ineke begrijpt dat Het Hogeland geraakt zal worden, maar we moeten ervoor waken dat er geen financiële middelen overblijven **voor andere regio's**. Het proces voelt nu ongemakkelijk, omdat er plannen gemaakt moeten worden, terwijl de definitieve route nog niet bepaald is.*

4. Doorkijk naar komende maanden

Verslag

Mariëlle Hetem (EZK) geeft aan twee zaken op te leveren: 1) procesplaat waarin duidelijk wordt hoe het proces rondom gebiedsinvesteringen zich verhoudt tot de planning van het programma PAWOZ, 2) evenementkalender met een overzicht van gesprekken en bijeenkomsten, welke beslissingen waar genomen worden en wie op welke momenten inbreng heeft. EZK komt hierop terug.

*Johan Hamster (Groningen) benoemt dat de provincie graag wordt meegenomen in de voorbereiden van communicatiemomenten met de omgeving, zodat ook de Provinciale Staten geïnformeerd kunnen worden. De verwachtingen in de regio bleken voorheen anders dan de inhoud van het programma. Daarnaast wil Johan **ook graag op enkele momenten Duitse collega's uitnodigen** om mee te praten en hen te informeren over de ontwikkelingen binnen PAWOZ.*

Olaf Herfst (EZK) benoemt dat dit najaar (november 2023) de gemeenteraden en Provinciale Staten geïnformeerd worden over PAWOZ. Het voorstel is om in het voorjaar van 2024 wederom langs te gaan bij de raden en staten.

5. Rondvraag en sluiting

Verslag

Ineke van Gent (Schiermonnikoog) is benieuwd naar het beeld van EZK op de recente berichten van Unesco betreffende het mogelijk verliezen van de erfgoedstatus. Wat betekent dit voor PAWOZ en hoe wordt hierop ingespeeld? De omgeving heeft hier vragen over en verwacht een bestuurlijk antwoord. Ineke wil hier graag een formeel antwoord op.

Mariëlle Hetem (EZK) antwoordt door te zeggen dat cumulatie erg belangrijk is voor de minister en dat genomen keuzes uitlegbaar moeten zijn. Vooralsnog lijkt het erop dat hier in januari 2024 een reactie op komt, in overleg met LNV en DG Groningen en Ondergrond.